

Міністерство освіти і науки України

Кралюк П. М.

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2013

УДК 1(091)(477)
ББК 87
К 78

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист № 1/11-17605 від 18.11.2013 року)*

*Рекомендовано до друку ухвалою вченої ради
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 9 від 25 квітня 2013 року)*

Рецензенти:

В. О. Балух, доктор історичних наук, декан філософсько-теологічного факультету Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича;
М. О. Зайцев, доктор філософських наук, завідувач кафедри філософії та культурології Національного університету «Острозька академія»;
О. Н. Саган, доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. Сковороди.

Кралюк П. М.
К 78 Історія філософії України : навчальний посібник / П. М. Кралюк. –
Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія»,
2013. – 652 с.
ISBN 978-966-2254-74-7

У навчальному посібнику дається комплексний аналіз усіх етапів формування історії філософії України, починаючи з античних часів і завершуючи кінцем ХХ ст. Системно досліджено розвиток української та іноетнічних традицій філософствування на українських землях. При цьому було залучено широкий спектр знань як з філософії, так і етики, естетики, богослов'я, літератури, етнології та інших дисциплін.

Розрахована на викладачів, студентів, усіх, хто цікавиться культурою України.

УДК 1(091)(477)

ББК 87

ISBN 978-966-2254-74-7

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2013

ЗМІСТ

ЧИ БУЛА ФІЛОСОФІЯ В УКРАЇНІ? (ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)	3
Початки вивчення проблем історії філософії України	3
Схема історії філософської думки на українських землях Дмитра Чижевського	5
Історико-філософські дослідження в другій половині ХХ ст.: дискусія-діалог вчених української діаспори та радянської України	11
Шлях до себе: спроби осмислення історії української філософії в часи незалежності	16
УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ СЕРЕД ФІЛОСОФСЬКИХ ТРАДИЦІЙ	21
Філософія та філософські традиції	21
Філософські традиції на українських землях	29
Специфіка української філософії	33
АНТИЧНА ФІЛОСОФІЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ	41
Давньогрецька філософська культура та українські землі	41
Гомер і предфілософія Північного Причорномор'я	46
Сальмоксій – перший філософ з українських земель?	49
Легендарний Абаріс	53
Ольвійські орфіки та бореїки	55
Філософські погляди Анахарсіса	57
Платон і Україна	61
Сфер Боспорський – перший політичний філософ України	64
Біон Борисфеніт – філософ-авантюрист	67
Діон Хризостом і Північне Причорномор'я	70
УКРАЇНСЬКА ПРЕДФІЛОСОФІЯ	73
Особливості архаїчного мислення та перетворення міфу в логос	73
Філософський потенціал українського фольклору	75
Українські приповідки як відображення «народної філософії»	77
Становлення й розвиток писемності на українських землях як передумова філософствування	79

«Велесова книга» – предфілософія українців?	81
Елементи предфілософії в «Повісті минулих літ»	84

ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА КИЇВСЬКОЇ РУСІ. ПРАВОСЛАВНО-СЛОВ'ЯНСЬКА ФІЛОСОФСЬКА ТРАДИЦІЯ

Костянтин-філософ на українських землях	89
Становлення та розвиток православно-слов'янської філософської традиції	92
Трактування поняття філософія в давньоруській культурі	96
Перекладна література філософського характеру	97
Оригінальна філософська думка в Київській Русі	102
Климент Смолятич: модель філософа – церковного ієрарха	110
Володимир Василькович: модель князя-філософа	115

ФІЛОСОФСЬКА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ ПЕРІОДУ «ТЕМНИХ ВІКІВ»

Політична й соціокультурна ситуація	124
Перекладна література	125
Повчальна література. Творчість Серапіона, митрополита Кирила й Петра Ратенського	126
Ісихазм та його поширення на українських землях	129
Нові проторенесансні тенденції. «Похвала князю Вітовту» й «Волинський короткий літопис»	132

ЗАХІДНІ (ГУМАНІСТИЧНІ, РЕФОРМАЦІЙНІ, КОНТРЕФОРМАЦІЙНІ) ВПЛИВИ НА КУЛЬТУРУ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У XV-XVII СТ. РЕНЕСАНСНА ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА В УКРАЇНІ

Олельківський ренесанс	137
Основні тенденції розвитку ренесансної культури на українських землях	140
Перші ренесансні гуманісти. Григорій Саноцький та Філіп Буонакорсі Каллімах	143
Філософські аспекти ренесансної латиномовної поезії в Україні	145
Руський Парнас. Спроба адаптації ренесансної культури до українських реалій	149
Протестантизм на українських землях. Філософія соцініан	157
Автохтонні реформаційні рухи на українських землях	165

Єзуїтські колегії та їхня роль у розвитку філософської культури українців	167
Заперечення «єзуїтського гуманізму». Ієронім Загоровський та Казимир Ліщинський	169

ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ ТА ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

Третя комунікативна революція та її вплив на розвиток української культури й філософії	172
Острозький та Дерманський культурні осередки	174
Острозька Біблія та її значення для становлення української філософської традиції	176
Філософська та богословська думка в Острозькій академії	179
Братський рух та його роль у розвитку філософської думки	180
Традиціоналістський напрямок	183
Помірковано-поступовий напрямок	196

БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Берестейська унія як суспільно-релігійне та культурне явище	207
Суспільно-філософські погляди Іпатія Потія	210
Касіян Сакович як філософ	211
Релігійно-філософські погляди Мелетія Смотрицького	216
Богословські та філософські погляди Кирила Транквіліона-Ставровецького	219
Релігійно-культурна діяльність василіан. Викладання філософії у василіанських школах	222

КИЇВ ЯК ГОЛОВНИЙ ОСЕРЕДОК УКРАЇНСЬКОГО ФІЛОСОФСТВУВАННЯ В XVII-XVIII СТ.

Активізація релігійно-культурної діяльності Києво-Печерського монастиря	225
Релігійно-філософські погляди Захарії Копистенського	227
Діяльність Київського братства. Іов Борецький та Хома Євлевич	229
Релігійно-культурна діяльність та релігійно-філософські погляди Петра Могили	232
Мислителі «могилянського кола»	238
Специфіка філософської думки в Києво-Могимлянській академії	240

Філософські погляди Інокентія Гізеля	246
Йоасаф Кроковський та його філософські курси	250
Філософські погляди Стефана Яворського	251
Феофан Прокопович як філософ	256
Філософські погляди Михайла Козачинського	264
Філософські курси Стефана Калиновського	266
Філософська спадщина Сильвестра Кулябки	267
Картезіанство в Києво-Могилянській академії. Григорій Щербацький	269
Філософські погляди Григорія Кониського	270
Просвітництво та Києво-Могилянська академія	274
ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА В ЧЕРНІГІВСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ ОСЕРЕДКУ	278
Формування Чернігівського культурного осередку та його особливості	278
«Популярна філософія» Лазаря Барановича	279
Філософські ідеї у творчості Іоанікія Галятівського	284
Релігійно-філософські ідеї в творах Дмитра Туптала	287
Адам Зернікау і його трактат «Про сходження Святого Духа від єдиного Отця»	289
Філософські медитації Іоанна Максимовича	291
ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА В ПОЕЗІЇ ТА ІСТОРИЧНІЙ БЕЛЕТРИСТИЦІ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО	297
Специфіка барокової культури на українських землях	297
«Життєва філософія» Климентія Зіновієва	300
Поетичний трактат Семена Климовського «Про правосуддя начальників...»	303
Образ світу в поезії Данила Братковського	306
Філософські рефлексії в козацьких літописах (Літописі Самовидця, Григорія Грабянки, Самійла Величка, «Історії русів»)	310
ФІЛОСОФІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	318
Суспільно-культурний контекст філософії Сковороди	318
Особливості творчості	321
Філософські рефлексії в художніх творах	322
Онтологія. Вчення про двонатурність світу	326

Особливості трактування Сковородою проблем пізнання	329
Антропологія й теорія сродної праці	331

ПОЛЬСЬКА ФІЛОСОФСЬКА ТРАДИЦІЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX ст. 336

Особливості польської філософської традиції та її зв'язок із українською	336
Польське просвітництво. Гуго Коллонтай та Кременецький ліцей	338
Романтична «українософія». Юліуш Словацький і Тимко Падура	345
Польське слов'янофільство в Україні	349
Юліан Охоровіч та поширення позитивізму на Галичині	354
Погляди діячів Львівсько-Варшавської школи	356
Степан Балей як філософ	359

ПРОФЕСІЙНА УНІВЕРСИТЕТСЬКА ФІЛОСОФІЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX ст. 362

Особливості формування та функціонування університетів на українських землях. Університетські філософські студії	362
Філософія в Львівському університеті. Викладання філософських дисциплін у Руському інституті	365
Закарпатський феномен	368
Викладання філософії в Харківському університеті. Шад та його послідовники	374
Філософія в Київському університеті	378
Філософська думка в Рішельєвському ліцеї та Одеському університеті	380
Перипетії філософських студій у Ніжинському ліцеї. «Справа про вільнодумство»	384
Спроби утвердити професійне українське філософствування в Чернівецькому університеті. Клим Ганкевич	387

«АКАДЕМІЧНА» ФІЛОСОФІЯ В УКРАЇНІ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст. 392

Київська духовна академія як осередок філософствування	392
Початковий етап у розвитку філософської думки в Київській духовній академії	395
Генеза київської релігійної філософії	397
Памфіл Юркевич та його «філософія серця»	407

Київська релігійна філософія: виклики позитивізму й матеріалізму	413
ФІЛОСОФІЯ УКРАЇНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ	417
Німецький романтизм та світоглядні засади українського романтизму	417
Філософські орієнтири «Руської трійці»	419
Українські візії у творчості Миколи Гоголя	421
Світоглядні засади діячів Кирило-Мефодіївського братства. «Книга битія українського народу»	427
Історіософія Миколи Костомарова	429
Історіософія Пантелеймона Куліша: від романтизму до позитивізму	433
Філософські аспекти творчості Олександра Потебні	437
ТАРАС ШЕВЧЕНКО ЯК МИСЛИТЕЛЬ	442
Формування світогляду Шевченка та особливості його вираження	442
Філософська культура Шевченка	446
Образ світу («онтологія»)	452
Естетика Шевченка	456
Погляди на релігію	464
Історіософія	476
Соціальні та етичні погляди	481
Педагогічні погляди	483
АДАПТАЦІЯ ІДЕЙ ПОЗИТИВІЗМУ ТА СОЦІАЛІЗМУ НА УКРАЇНСЬКОМУ ГРУНТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	489
Особливості розвитку української філософської думки в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.	489
Філософські погляди Михайла Драгоманова	492
Іван Франко як мислитель	494
Українські соціалісти: Михайло Павлик, Остап Терлецький та Сергій Подолинський	498
Позитивізм Володимира Лесевича	500
Богдан Кістяківський: від «легального марксизму» до «наукового ідеалізму»	502
Філософські ідеї в творчості Лесі Українки	506
Українська історіософія. Володимир Антонович та Михайло Грушевський	513

ФІЛОСОФІЯ «КИЇВСЬКОГО КОЛА»	519
Філософи «київського кола» та російська релігійна філософія	519
Відновлення філософських студій у Київському університеті: Олексій Козлов	520
«Синехологічний спіритуалізм» Олексія Гілярова	522
Психологічні студії в Київському університеті	525
Російська релігійна філософія в Києві	527
Євген Спекторський як соціальний філософ і культуролог	531
Персоналізм Миколи Бердяєва	533
 МУСУЛЬМАНСЬКА ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ	 537
Мусульманські впливи в Київській Русі	537
Поява мусульманських філософських текстів на теренах України за часів Олельківського ренесансу	539
Мусульманська філософія на теренах Криму. Суфізм	541
Енциклопедизм Абу ль-Бака' аль-Кафауї	542
«Герменевтика» Мухаммада Мустафи аль-Аккірмані	544
 ЄВРЕЙСЬКА ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ	 546
Єврейська релігійно-філософська думка у давньоруський період	546
Розвиток єврейської релігійно-філософської думки на українських землях у ранньомодерний період	547
«Просвітницька філософія» гаксали	551
Лев Шестов: боротьба з раціоналізмом	553
 ОСМИСЛЕННЯ ВИКЛИКІВ ХХ СТ. В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ	 556
Виклики ХХ століття та українська філософська думка	556
Історіософія та філософія політики В'ячеслава Липинського	560
Ідеологія українського націоналізму	569
Концепт України як екуменічного інтегратора Європи в теоретичних побудовах Арсена Річинського	576
Філософські погляди Гавриїла Костельника	583

Учення про ноосферу Володимира Вернадського	586
Історико-філософські студії Дмитра Чижевського та його послідовників	589
Філософська думка української діаспори. «Антропологія» Миколи Шлемкевича	594
РАДЯНСЬКИЙ МАРКСИЗМ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ	602
Специфіка радянського марксизму	602
«Філософська ситуація» в радянській Україні періоду українізації	605
Репресії 30-х рр. ХХ ст. і деградація філософської культури	611
Філософія в радянській Україні в післявоєнний та постсталінський період	614
ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ПУБЛІЦИСТИЦІ ХХ СТ.	619
Філософська утопія Володимира Винниченка	619
Теорія «азіатського ренесансу» Миколи Хвильового	622
«Екзистенціалізм» Валер'яна Підмогильного	624
«Антропологія» Уласа Самчука	627
Філософські орієнтири шістдесятників	631
«Сонцепоклонник» Миколи Руденка	634
«...бенкет смерті в образі життя». Василь Стус як філософ-екзистенціаліст	638

Навчальне видання

Кралюк Петро Михайлович

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

Технічний редактор Р. В. Свиначук

Комп'ютерна верстка Н. О. Крушинської

Коректор Л. А. Черуха

Художнє оформлення обкладинки К.О. Олексійчук

Формат 100x70/16. Ум. друк.арк. 52,98. Тираж 500 пр. Зам. № 154-13.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 13,75. Гарнітура «Calibri»

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свиначук Р. В.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr.net.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.